

Бутун дунёдаги хурриятчилар орасида бир сўз бор: «Хуррият берилмас, олинур. Хеч нарсa ила олуб бўлмас, факат Кон ва курбон илагина олуб бўлур». Мана бу жумлалар Хакикатга шул қадар мувофикдурки, ҳазрати Одамдан шул вақтгача ҳеч бир давлат ва мамлакатда хурриятнинг берилгани, кон ва курбонсиз берилгани тарихларда кўрилмайдур. Балки, ҳар замон ва ерда хуррият берилмаган, олинган ҳам кўп кон ва курбонлар баробаринагина олинган.

Бизнинг Россияда ҳам ҳозирги хуррият 1772 йил (Пугачёв ихтилоли) дан давом этуб келган тортишувлар, тўкилган конлар, берилган курбонлар баробаринагина олинди. Ушбу 145 йил ичинда Русияда хуррият учун мингларча олимларнинг баданлари турма ва зиндонларда чуриди. Мингларча файласуфлар кўл ва оёқлари боғланган ҳолда Сибирия саҳроларида умр ўтказдилар. Мингларча дохийлар азиз ватанларидан айрилиб, чет мамлакатларда қочиб юрмакка мажбур бўлдилар. Мингларча қаҳрамонлар кўкракларин ўкка, бўйинларин дор арконларина курбон этдилар. Мингларча гуноҳсиз мазлумлар ва мазлумалар ўзларининг маъсум конлари ила ер юзини лолазор этдилар. Лекин хуррият учун кўрилган шундай жабр ва жафолар, тўкилган конлар ва берилган курбонлар жаноб Ҳақ даргоҳида шул кунгача қабул бўлмаган тусли хуррият йўлида кўрилган бутун плон-лар емирилиб келди. Хурриятчиларни тутмок, қамамок, осмок, кесмок ҳозиргача давом этди.

Бутун Русияда хуррият учун қилинган саъй ва ҳаракат, тўкилган кон ва берилган курбонларга энг оз қўшилгон ва хуррият йўлида энг оз зарар қурган бир миллат бор эса, ул ҳам ёлғиз Туркистон мусулмонлари эди.

Эски ҳукуматнинг 1916 йил 25 июн фармони ҳоинона ва золимонаси (Туркистонда ҳарбий мардикор олмок фармони) Туркистон мусулмонларининг ҳам кўзларин очуб, билмажбур хурриятчилар қаторина қиритди. Зотан, аввал фармон шундай ҳикматсиз, мантиксиз ва нодонлик ила берилгон эдики, телеграмми ўқигон ҳар бир киши ҳеч ўйла-масдан: «Бу фармон Туркистон мусулмонларини ҳукуматга қарши оёқландуруб, қирмак ва ерларини қочоқларга бермак учун махсус қикорилгон интибоҳнома», — деб ҳукм қилмокка мажбур эди. Чунки аввал фармонда на халқни ҳозирламок йўллари бор ва на мардикорликни неча ададлиги бор ва на муҳлат бор? Факат «Фронт орқасидаги хизматлар учун Туркистон, Сибирия ва Қоғқоз инонародецларидан 19 дан 31 ёшгача бўлган эр қишиларни қақираман», деган қискача сўздан иборат бўлган ул фармоннинг ҳозиргача асқарий хизмат ҳаёллари на ҳам келмаган бир халқ орасида қандай ҳаяжон тугдирмоғи ишлар бошидаги қишиларга, албатта, маълум бўлса қерак эди. Тўсатдан қикарилгон бундай оғир фармон ёлғиз инсонларнигина эмас, ҳайвонларни ҳаракатга, қаршуликка мажбур этмоғи табиий эди. Шунини билиб туриб аввал фармонни истисносиз, шарҳсиз, плонсиз бутун Русияга нашр этдилар. Ҳам амалий суратда халққа ҳеч бир тушунтирмасдан, ишга қиришдилар. Ишнинг ҳақиқатини билмок учун маҳкамаларга борган гуноҳсиз мусулмонларни отдилар, тутдилар, алҳосил, Туркистоннинг золим маъмурлари маълум 1916 йил июл қожиасини қўлдан ясаб майдонга қикардилар.

Бу қожиада Тошқандда Қалқин, Қолесников ва Қочаловлар, Қиззахда Ивановлар, Семиреқинский вилоятида, билмайман, тагин қимлар шул қадар «қаҳрамонлик»

кўрсатдиларки, уйдаги хотун-киз, бешикдаги болалар, ҳеч нарса кўлидан келмайдургон чол ва кампирлар, тилсиз хайвонлар, жонсиз иморатлар ва моллар ҳеч бири истисносиз суратда отилди, кесилди, ёкилди, ёндурилди.

Факат, баракат берсунга баъзи кишиларнинг саъй-ҳаракатлари соясида Туркистонга генерал Куропаткин, Тевкелев ва Керенскийлар келуб, ишнинг бир оз олдини тўсдилар. Аввалги юкорида исмлари ёзилгон «кахрамон»-лар шул кадар газабга мингон эдиларки, мусулмонларнинг гўшларин кабоб килиб емак ул «кахрамонлар»нинг ошкора ва раъдзабонлари ўлмиш эди. Агарда яна бир ой булар ўз ҳолларина кўйилганда, эҳтимолки, Туркистоннинг кўп шаҳар ва кишлоклари ҳозирда кишисиз, бўш харобазорлардангина иборат бўлиб қоларди.

Алҳосил, Туркистон мусулмонлари зулм панжасининг остида шул кадар эзилдилар ва ҳуррият, ҳуқуқ йўлида шул кадар кўп қурбон бердиларки, бир-икки ой ичида бошқа миллатларнинг 145 йил ичида берган қурбонларига қувлаб етишдилар.

Мана бу қурбонлар жаноб Ҳақ даргоҳида энг макбул қурбонлар бўлди. Чунки бу шаҳидларнинг отилгон, кесилгон, осилгонда тўкилгон ва мазлумларнинг кўзлариндан оккан ёшлари хануз қуримагон, ҳукуматга қаршулик тухмат ила зиндонларга солингон мингларча мусулмонларнинг судлари хануз тамом бўлмагон, военний судларнинг адолатсиз ҳукмлари ила осилгон шаҳидларнинг баданлари хануз қурумагон эдики, жаноби Ҳақ бу зулм ва истибдодларнинг амирларидан тортиб, маъмурларигача, шохларидан тортиб, қоровулларигача ер билан яқсон қилди.

145 йилдан бери тортишиб қелгон ҳуррият қаҳрамонлари ишчилар ва аскарлар ила баробар Туркистон мусулмонларини ҳам онларнинг ваҳшиёна зулм ва жабрларидан Қутқариб, Ҳуррият, Мусовот ва Адолат замонлар яна бита қўрди: «макбул қурбонлар».

Мунаввар қори Абдурашидхонов
«Нажот» газетаси, 1917 йил, 26 март